

Безпека державного кордону України

Важливу і загально визнану роль у забезпеченні стабільності в регіоні, формуванні системи загальноєвропейської безпеки відіграють геополітичне розташування України, її кордони. Україна має одні з найбільших за протяжністю кордони в Європі – понад 7 тисяч кілометрів. Понад 70 % української території є прикордонною. Держава активно здійснює заходи щодо облаштування та реконструкції державного кордону, збереження інтегрованої системи його охорони, забезпечення пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів і товарів. Зусилля України спрямовуються на врегулювання існуючих питань, зокрема розвитку інфраструктури кордонів, удосконалення практики видачі паспортів у відповідності до європейських стандартів, виконання вимог, що випливають з угоди про реадмісію з ЄС.¹

Сучасне управління кордонами є достатньо широким і багатограним комплексом дій, який має забезпечувати:

- вільне й комфортне переміщення громадян через кордон у пунктах пропуску;
- надійну протидію проявам транскордонної злочинності;
- належне управління міграційними потоками;
- ефективну охорону кордону поза пунктами пропуску;
- захист прав України у територіальних водах та виключній (морській) економічній зоні країни.²

З розвитком процесів глобалізації кордон дедалі більше перестає асоціюватися з міцним мурованим парканом, подолати який іноземні шпигуни намагаються за допомогою чобіт зі свинячими ратицями чи то у шкурі вбитого для здійснення цієї мети ведмедя.

¹ Зовнішня політика України – 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. – Щорічник. – К., 2007. – С. 154.

² Литвин Микола. Створення сучасної системи управління кордонами. // Україна - НАТО. – 2006. № 4. – С.6.

Домінуюче з радянських часів поняття кордону як “непохитного бар’єру” реально стає на заваді практичному розв’язанню завдань, що виникають перед Україною. Державний кордон має розглядатися як спосіб організації взаємин суспільства з навколишнім світом і як чинник інтеграції держави в міжнародну спільноту.³

Разом з тим, необлаштованість державних кордонів свідчить про незавершеність будівництва самої держави, оскільки кордони є головним атрибутом її суверенності. До речі, перетворення колишніх адміністративних кордонів (маються на увазі кордони України з Російською Федерацією, Білоруссю і Молдовою) в укріплені державні кордони з усією відповідною інфраструктурою надзвичайно дорого для бюджету. Відповідно до офіційних даних, вартість облаштування 1 км державного кордону складає близько 500 тисяч доларів.⁴

З країнами-членами Європейського Союзу – Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією Україна має повноцінний прикордонний режим. Протяжність кордону з ними становить: з Польщею – 542 км, з Угорщиною – 135 км, зі Словаччиною – 98 км, з Румунією – 638 км. Кордон з цими країнами повністю демарковано.

Водночас, проводиться запланована демаркація державного кордону з Республікою Білорусь. 2 квітня 2010 року білоруський парламент ратифікував договір з Україною про державний кордон. Договір було підписано в 1997 році, майже одразу ратифіковано Україною, однак білоруська сторона затягувала з цим питанням. Така ситуація була пов’язана з державним боргом, який утворився в Україні перед Білоруссю в період припинення існування Радянського Союзу. Спеціально створеною для цього комісією здійснюватиметься демаркація білорусько-українського кордону.

³ Стратегія і тактика, стан національної безпеки України. // Науково-інформаційний збірник. – Випуск 35. – К., 2006. – С. 31-32.

⁴ Стратегія і тактика, стан національної безпеки України. // Науково-інформаційний збірник. – Випуск 35. – К., 2006. – С. 136-137.

На думку голови Державного прикордонного комітету Білорусі Ігоря Рачковського, термін завершення демаркації – близько десяти років.⁵

Значна кількість питань залишаються неврегульованими на українсько-молдовському кордоні.

На цей кордон припадає 45 % затриманої контрабанди, з якої переважна більшість – на придністровській ділянці. На українсько-молдовську ділянку припадає 60% порушників державного кордону України. Причому, 79 % із них порушують державний кордон при в'їзді в Україну. Близько третини вогнепальної зброї, яка вилучається в Україні, припадає на прикордонні з Придністров'ям райони. В 2001 році з Придністров'я через українсько-молдовський кордон надійшло 83 % від усього обсягу наркотичної сировини, яка завозиться в Україну.⁶ Тому українсько-молдовський кордон потребує якнайшвидшої демаркації (тобто, визначення кордонів на місцевості).

Ця робота вже розпочалась. Наприкінці січня 2010 року тодішній міністр закордонних справ України Петро Порошенко і міністр закордонних справ та європейської інтеграції Республіки Молдова Юріє Лянке встановили перший прикордонний знак на центральній ділянці українсько-молдовського державного кордону неподалік села Велика Кіслиця Ямпільського району Вінницької області.⁷ Цим кроком сторони продемонстрували обопільне прагнення та здатність знаходити взаємоприйнятні рішення складних питань, які тривалий час гальмували повноцінну експлуатацію державного кордону між двома державними.

В листопаді 2005 року розпочала роботу місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM). Вона є консультативним і технічним органом без виконавчих повноважень. Завданням місії є допомагати у підвищення стандартів управління кордоном, покращенні професійних можливостей митних та прикордонних служб, співробітництва між ними, а також сприяти мирному врегулюванню

⁵ Урядовий кур'єр, 3 квітня 2010 року.

⁶ Стратегія і тактика, стан національної безпеки України. // Науково-інформаційний збірник. – Випуск 35. – К., 2006. – С. 153, 156.

⁷ Урядовий кур'єр, 2 лютого 2010 року.

придністровського конфлікту. Штаб-квартира EUBAM розташована в Одесі, у Кишеневі є представництво. До складу місії входить понад 200 співробітників.⁸

За кошти Євросоюзу значною мірою зміцнена матеріальна база українських прикордонників, в тому числі й сучасними стаціонарними та пересувними тепловізорами. Вони дають змогу на великій відстані виявляти присутність людини в прикордонній смузі і швидко затримувати тих, хто вже приготувався зробити останній ривок через держкордон.⁹ Деякі мобільні тепловізійні комплекси дають можливість за будь-якої погоди та у будь-який час доби виявити особу за її тепловим силуетом на відстані до 12 км, а транспортний засіб – на відстані до 18 км¹⁰.

Невирішені проблеми існують на українсько-російському кордоні. Він є найдовшим – понад 2245 км, 320 км з яких – морські рубежі.¹¹ На 2006 рік тут проведена делімітація, тобто визначення кордонів на картах. Але делімітація без демаркації повністю не знімає прикордонних питань. Тому під час візиту в Україну Президента Російської Федерації Дмитра Медведєва 17 травня 2010 року була підписана Угода між Україною і Російською Федерацією про демаркацію українсько-російського державного кордону. Верховна Рада України цю угоду ратифікувала, її підписав Президент України Віктор Янукович і вона набрала сили закону.¹²

Належне оформлення українсько-російського державного кордону сприятиме посиленню боротьби із загрозами, які становлять контрабанда, наркобізнес, хвилі біженців та нелегальна міграція. Визначення лінії державного кордону в Азовському і Чорному морях та Керченській протоці дозволить забезпечити безпеку судноплавства у цих складних для навігації акваторіях, збільшить можливість здійснення ефективної боротьби з такими

⁸ Євробюлетень, 2010, № 8-9, с. 6.

⁹ Євробюлетень, 2010, № 8-9, с. 6.

¹⁰

¹¹ Сьогодні, 27 травня 2010 року.

¹² Урядовий кур'єр, 3 серпня 2010 року.

транскордонними правопорушеннями як контрабанда, браконьєрство, недотримання норм захисту довкілля.

У листопаді 2010 року Єврокомісія оголосила про надання Україні 66 мільйонів євро на підготовку та реалізацію Стратегії інтегрованого управління кордонами. Її метою є модернізувати наземну та морську прикордонні інфраструктури, покращити процедури перевірки та спостереження на ділянках перетину кордону, поліпшити умови тимчасового утримання нелегальних мігрантів. Фінансування виділено в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства. Темп надання допомоги залежатиме від поступу України в низці сфер – зокрема, в реалізації стратегії розвитку митної служби, боротьбі проти корупції та в ефективній координації управління кордонами.¹³

Нині Україна посідає одне з перших місць в Співдружності Незалежних Держав із вживання наркотиків. За офіційними оцінками, в Україні нараховується 200 тисяч наркоманів, за оцінками міжнародних експертів – 2 мільйони наркоманів.¹⁴ За іншими даними, лише на офіційному обліку перебуває близько 100 тисяч українських громадян. Щороку виявляється від 10 до 12 тисяч осіб із цієї категорії. За даними МВС України на 1 січня 2008 року на обліку було 174 594 споживачі наркотиків (2007 року – 152 000). В 2008 році загальна кількість ін'єкційних споживачів наркотиків серед ВІЛ-позитивних склала 72 669 осіб (68 людей на 100 тисяч населення). Операції з наркотиками залишаються найрентабельнішим видом кримінального бізнесу. Річний обіг коштів на вітчизняному наркоринку, за приблизними оцінками, сягає мільярда гривень.¹⁵ З 2003 року в Україні було вилучено тонну героїну афганського походження. Це більше, ніж за весь період існування України і як незалежної держави, і як складової Радянського Союзу.

Статистика затримань наркотиків в Україні

¹³ Євробюлетень, 2010, № 12, с. 5.

¹⁴ Стратегія і тактика, стан національної безпеки України. // Науково-інформаційний збірник. – Випуск 35. – К., 2006. – С. 164-165.

¹⁵ Механізми формування і реалізації державної політики протидії злочинності у сфері національної безпеки України. – К., 2006. – С. 162.

Рік	Героїн, кг	Кокаїн, кг	Синтетичні наркотики, психотропні речовини, кг
2006	46,98	1,41	14,28
2007	412	19,3	5,1
2008	216	42,5	31,6

Україна 1995 року приєдналася до трьох основних конвенцій щодо контролю над наркотиками. Їх учасниками є понад 95 % держав – членів ООН, в яких мешкає 99 % світового населення. На думку експертів, запровадження багатостороннього контролю за наркотиками є одним з найвизначніших досягнень ХХ століття.¹⁶

У контексті європейської інтеграції України надзвичайно актуальною є проблематика міжнародної міграції. За оцінками ООН, нині близько 190 мільйонів осіб, або майже три відсотка землян, проживають не у тих країнах, в яких народилися, тобто є мігрантами.¹⁷

Останніми роками спостерігається стрімке зростання затримань в Україні незаконних мігрантів. Вони використовують її територію, щоб потрапити до Західної Європи. У середньому щорічно цей показник зростає майже на 30 %. За 1991-2006 роки українськими прикордонниками затримано понад 15 тисяч мігрантів. Завдяки співпраці з Інтерполом та Європолом протягом 2002-2006 років вдалося припинити діяльність понад 45 каналів торгівлі людьми, знешкодити 33 злочинних угруповань, причетних до цього явища, виявити близько 3 тисяч підроблених, понад 900 чужих та 13,5 тисяч невідповідних документів.¹⁸

За свідченням деяких експертів, Україна нині являє собою найбільшу транзитну зону в СНД, через яку проходить близько 40 мігрантських шляхів.

¹⁶ Євробюлетень, 2009, № 3, с. 9.

¹⁷ Власюк О.С. Вплив міжнародної міграції на сучасний розвиток України. В кн. Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (16 жовтня 2007 р., м. Київ). К., 2008, с.5.

¹⁸ Шишолін Павло. Безпека кордонів в умовах євроатлантичної інтеграції України: стан, проблеми, перспективи. // Євроатлантикінформ. – 2006. - № 5. – С. 30; Горбулін Володимир. Чи сприятиме євроатлантична інтеграція України розвитку сильної Центральної Європи? Україна – НАТО, 2008, № 3, с. 10.

Кількість нелегальних мігрантів на території України становить від 70 до 600 тисяч осіб. Є оцінки, що в Україні нелегально проживає понад мільйон громадян інших країн. Така кількість нелегалів перевищує загальновизнані європейські норми у 20-25 разів.¹⁹ Загальна вартість незаконного переправлення одного мігранта з України на Захід становить від 1 до 5 тисяч доларів.²⁰

Найбільша частина нелегальних мігрантів потрапляє до України через україно-російський (понад 80 відсотків затриманих при спробі в'їзду) і україно-білоруський кордон (11 відсотків). При спробі виїзду найбільше нелегальних мігрантів затримують на україно-словацькому (майже 60 відсотків) і україно-польському кордонах (20 відсотків).²¹

В 2010 році на кордоні було затримано та відмовлено у в'їзді в Україну 18,5 тис. нелегальних мігрантів. Вилучено 870 одиниць зброї, 354 тисячі одиниць боєприпасів, майже 2 тонни наркотиків, 150 кілограмів вибухівки, а також контрабандних товарів на 320 мільйонів гривень. Завдяки створенню в Україні ефективної системи протидії нелегальній міграції кількість затриманих нелегальних мігрантів почала зменшуватися. Як наслідок, так званий центральноєвропейський маршрут руху нелегальних мігрантів стає для Європи другорядним.²²

З 1 січня 2010 року почала діяти в повному обсязі Угода про реадмісію між Європейським Союзом і Україною. Це не що інше, як зобов'язання держави не лише опікуватися тими іноземцями, хто в пошуках кращої долі незаконно транзитом опинився на українській території, а й приймати назад з Європи тих, кому вдалося просочитися через український західний кордон, але не пощастило там легалізуватися.

¹⁹ Сухов Юрій. Стан і шляхи протидії нелегальній міграції в Україні// Євроатлантикінформ. – 2006. - № 1. – С. 57; Дріжчаний Ігор. Зовнішні фактори впливу на формування державної безпеки України в умовах геополітичної перебудови світу. // Євроатлантикінформ. – 2006. - № 5. – С. 13.

²⁰ Механізми формування і реалізації державної політики протидії злочинності у сфері національної безпеки України. –К., 2006. – С. 149.

²¹ Пищуліна О.М. Зовнішні міграційні потоки та їхній вплив на ринок праці України. В кн. Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (16 жовтня 2007 р., м. Київ). К., 2008, с. 116-117.

²² Урядовий кур'єр, 12 січня, 28 травня 2011 року.

Разом з тим, як зазначає відомий вчений-демограф Елла Лібанова, імміграція в Україну виступає єдиною альтернативою посиленню процесу депопуляції, скороченню народжуваності. Приїзд в Україну іноземців дає шанс покращити вікову структуру населення. Буде більше людей, які спроможні народжувати, і менше людей, які вмиратимуть.²³

Виступаючи в січні 2004 року в Європарламенті, колишній генеральний секретар ООН Кофі Аннан закликав Європу змінити правила, перейти від обмеження імміграції до її регулювання. „Я з нетерпінням, - сказав він, - чекаю того дня, коли Європа буде об'єднувати не тільки різні держави, але і вітати різноманітність всередині них. Іммігранти потребують Європи, але і Європа потребує них. Закрита Європа буде біднішою, слабшою і старіючою, в той час як Європа відкрита буде більш справедливою, багатою, сильною і молодою, при умові, що вам вдасться добре керувати міграцією.”²⁴ Прикладом позитиву в міграції є США. Прямий прибуток, який вони отримують від імміграції завдяки збільшенню людського капіталу, оцінюється експертами у 10 мільярдів доларів США щорічно.²⁵

Імміграція є ключовим інструментом для зменшення впливу старіння населення. В європейських країнах населення віком 60 років і старше зростає на 2 мільйони осіб щороку. Водночас швидко уповільнюється збільшення населення працездатного віку. Європа стоїть перед лицем дефіциту висококваліфікованих робітників в деяких ключових секторах. Мігранти можуть відігравати надзвичайно важливу роль у покритті цього дефіциту. Хоча збільшення міграції не є раціональним рішенням, але як тимчасовий засіб вона є дуже важливою для відповіді на виклики старіння населення.²⁶ За

²³ Лібанова Елла. Соціально-демографічні проблеми в контексті глобалізації. Євроатлантикінформ, 2006, № 5, с. 15.

²⁴ Михалева Н.Н. Европейский Союз после пятого расширения и его последствия. Панорама 2007. Сборник научных материалов. Воронеж, 2007, с. 181.

²⁵ Власюк О.С. Вплив міжнародної міграції на сучасний розвиток України. В кн. Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (16 жовтня 2007 р., м. Київ). К., 2008, с. 7.

²⁶ Євробюлетень, 2008, № 12, с. 20.

прогнозами експертів ООН, населення країн Європейського Союзу без припливу іммігрантів суттєво скоротиться до 2050 року.²⁷

Мігрантів з України найбільше у таких країнах як Чехія, Португалія, Італія, Іспанія, Латвія та Словаччина. Іммігрантські групи з України у процентах до загальної кількості іноземних іммігрантів становлять у цих країнах відповідно 46 %, 31 %, 11 %, 10 %, 10 %, 9 %.²⁸ За деякими оцінками, українці, які виїхали за кордон, висилають допомогу своїм сім'ям у розмірі щонайменше 200 доларів США щомісячно.²⁹

Удосконалюється система протидії торгівлі людьми. За даними Міжнародної організації з міграції за десять років до 2006 року за кордон вивезено понад півмільйона українських жінок. Багато з них потрапило у сексуальне рабство. Найбільше жінок з України переправляється до Туреччини, Греції, Кіпру, Італії, Югославії, Боснії та Герцеговини, Угорщини, Чехії, Хорватії, Німеччини, Об'єднаних Арабських Еміратів, Китаю і Нідерландів. Враховуючи це, Україна приєдналась до Конвенції про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю, ухваленою Генеральною Асамблеєю ООН відповідно до Резолюції від 15 листопада 2000 року, № 55/25.³⁰

Однією з найбільших проблем є рівень захворюваності на СНІД. Так, на думку експертів Світового банку, до 2014 року в Україні від СНІДу щодня вмиратимуть 140 осіб. Епідемія ВІЛ/СНІДу загострить демографічну кризу. Як результат, до 2015 року населення додатково зменшиться на 500 тисяч осіб.³¹

²⁷ Нікішина М.В. Питання інтеграції мігрантів у суспільство: європейський досвід та українські реалії. В кн. Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (16 жовтня 2007 р., м. Київ). К., 2008, с. 137.

²⁸ Євробюлетень, 2008, № 12, с. 25.

²⁹ Левчук Н.М. Нелегальні міграції як чинник порушення якісних характеристик населення України. В кн. Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (16 жовтня 2007 р., м. Київ). К., 2008, с. 149.

³⁰ Дріжчаний Ігор. Зовнішні фактори впливу на формування державної безпеки України в умовах геополітичної перебудови світу. Євроатлантикінформ, 2006, № 5, с. 13.

³¹ Нікішина М.В. Питання інтеграції мігрантів у суспільство: європейський досвід та українські реалії. В кн. Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції. Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (16 жовтня 2007 р., м. Київ). К., 2008, с. 141.

Нині велику загрозу міжнародній безпеці створює тероризм. Про це свідчать трагічні події в США у вересні 2001р., які забрали життя понад 2760 ні в чому не винних людей, і вибухи у Великобританії в липні 2005 р. Незалежно від економічної і воєнної могутності держава може стати беззахисною перед терористичними нападами. Це не зовнішня загроза, до якої будь-яка країна, яка має армію, повинна бути готова, і в той же час не внутрішнє породження національних систем. Це нові виклики світовій безпеці. Тероризм охопив понад 100 країн світу. Тільки в період з 1995 до 2000 років від терористів загинуло в світі більше 19 тисяч чоловік.³²

Тероризм – річ дешева. Вона вимагає невеликі людські ресурси, але разом з тим приковує увагу всього світу і дає можливість слабкому вселити жах у сильного. Матеріальні затрати на здійснення терористичного акту смертника становлять не більше 150 доларів. Вклад такої скромної суми приводить в середньому до смерті 12 людей і викликає страх всього населення країни, яка зазнала нападу. Підготовка теракту 11 вересня 2001 року обійшлася всього в 450-500 тисяч доларів, а збиток для світової економіки перевищив десятки трильйонів доларів. Зруйнування двох приміщень вартістю в декілька мільярдів доларів викликало таке сильне враження на закордонних інвесторів, що іноземні інвестиції в США в 2002 році впали на 77 % порівняно з 2001 роком: з 131 мільярда до 30 мільярдів доларів.³³

11 вересня 2001 року стратегічний удар вперше було нанесено без застосування зброї. Для його здійснення використано цивільні можливості, доступні будь-якому громадянину чи групі громадян у демократичних країнах. Це, зокрема, - мобільність населення у планетарному масштабі, існуюча міжнародна комунікаційна інфраструктура, прозорість демократичних систем.

³² Кіслов С. Досвід державного управління США щодо посилення боротьби проти “державного” тероризму. В кн.: Нормативно-правове забезпечення процесів євроатлантичної інтеграції України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 вересня 2004 року). К., 2004, с.136

³³ Гребенчук Ю.Л. Тероризм и экстремизм; Роль СМИ в освещении экстремальных событий, терактов и катастроф. В кн.: Медиа, терроризм и евроатлантическая интеграция. К., 2007, с. 6, 23.

Починаючи з 2001 року, світ витратив близько 70 мільярдів доларів на посилення заходів внутрішньої безпеки країн. Це привело до зниження транснаціональних нападів приблизно на 34 проценти. Тим не менше, кількість жертв терористів в середньому щорічно зростало на 67 чоловік.³⁴

Зрозуміло, що у сучасному світі не може бути справжньої безпеки без дотримання основних демократичних прав та свобод. Загроза тероризму змусила євроатлантичну спільноту ще тісніше згуртуватися навколо системи спільних цінностей. Ця загроза поставила питання дуже гостро: людина має право бути вільною, має право на особисту безпеку. За влучним висловом одного з відомих європейських політиків, якщо ми поступимося одним з цих засадничих прав, ми ризикуємо втратити і свободу, і безпеку. Заходи безпеки жодним чином не можуть призводити до обмеження демократії, яка, в свою чергу, неминуче поширюється там, де розвивається економіка.

³⁴ Новини НАТО, 2008, № 1, с. 17.